

УДК 336.71

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ РИЗИКУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ У СФЕРІ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Самородов Борис Вадимович,
доктор економічних наук, професор,
директор Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Уткіна Олександра Володимирівна,
аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Анотація. Проаналізовано міжнародні вказівки ФАТФ, зокрема фактори, які впливають на виникнення ризику. На основі наведених факторів проведено класифікацію ознак ризику банківської установи у сфері відмивання коштів або фінансування тероризму. Доведено, що ті джерела виникнення легалізаційного ризику в банках спричиняє, у ряді загальноприйнятих, нові наслідки, які призводять до масштабних дій з боку банків. Запропоновано низку рекомендацій банківським установам для встановлення довірчих кореспондентських відносин, а також для належного розуміння та оцінки ризику легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів.

Проведене дослідження з урахуванням класифікаційних ознак дозволить удосконалити процес виявлення та управління ризиком відмивання коштів або фінансування тероризму на національному рівні.

Ключові слова: ризик легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, ризик-орієнтований підхід, фінансова установа, кореспондентські банківські відносини, «дерискінг».

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 8.

THE CLASSIFICATION SIGNS OF BANKING RISKS IN THE FIELD OF MONEY LAUNDERING OR FINANCING TERRORISM

Samorodov Borys,
Doctor of Economics, Professor,
Director of Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Utkina Oleksandra,
Ph. D. student
of SHEI «Banking University»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Abstract. The international guidelines of the FATF, in particular factors, influencing the occurrence of risk, are analyzed. On the basis of the above factors, a classification of risk characteristics of a banking institution in the sphere of money laundering or financing of terrorism was carried out. It has been proved that those sources of legalization risk in banks cause, in a number of commonly accepted, a number of new consequences, which lead to large-scale actions by banks. A number of recommendations were made for banking institutions to establish trusting correspondent relations, as well as to properly understand and assess the risk of legalization (laundering) of illegally obtained income.

The study, taking into account the classification criteria, will improve the process of identifying and managing the risks of money laundering or financing of terrorism at the national level.

Keywords: legalization (laundering) of criminal proceeds, risk-based approach, financial institution, correspondent banking relationships, «derisking».

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 8.

КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПРИЗНАКИ РИСКОВ БАНКОВСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В СФЕРЕ ОТМЫВАНИЯ ДЕНЕГ ИЛИ ФИНАНСИРОВАНИЕ ТЕРРОРИЗМА

Самородов Борис Вадимович,
доктор экономических наук, профессор,
директор Харьковского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Уткина Александра Владимировна,
аспірант
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Аннотация. Проанализированы международные указания ФАТФ, в частности факторы, влияющие на возникновение риска. На основе приведенных факторов проведена классификация признаков риска банковского учреждения в сфере отмывания денег или финансирования терроризма. Доказано, что те источники возникновения в банках легализационного риска вызывает, в ряде общепринятых, ряд новых последствий, которые приводят к масштабным действиям со стороны банков. Предложен ряд рекомендаций банковским учреждениям для установления доверительных корреспондентских отношений, а также для правильного понимания и оценки риска легализации (отмывания) незаконно полученных доходов.

Проведенное исследование с учетом классификационных признаков позволит усовершенствовать процесс выявления и управления рисками отмывания денег или финансирования терроризма на национальном уровне.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, риск-ориентированный подход, финансовое учреждение, корреспондентские банковские отношения, «дерискинг».

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; библи.: 8.

Вступ. Банківські установи є невід'ємною складовою фінансової системи, оскільки виступають у ролі своєрідних посередників між власниками тимчасово вільних коштів та економічними суб'єктами, які безпосередньо потребують їх. Таку діяльність супроводжує безліч ризиків, адже ухвалюючи рішення в умовах невизначеності, обираючи із переліку можливих альтернатив, є ймовірність як примноження власного прибутку, так і його втрати. Тому дуже важливо для банків створювати і вдосконалювати індивідуальні системи оцінки та управління ризиками.

Ризики, з якими зіштовхуються банки, настільки багатогранні, що немає можливості для розроблення уніфікованих принципів їхньої оцінки та управління

ними. Тому для того, щоб система управління ризиками була ефективною, потрібен їхній класифікаційний поділ на типи, усередині яких були б можливі розроблення і впровадження єдиних правил і принципів їхньої оцінки та управління. Одним із таких різновидів ризику є ризик залучення банку до процесів відмивання кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням розроблення внутрішньобанківської системи протидії відмиванню кримінальних доходів займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Дж. Гросман, Ф. Бретт, Дж. Жданович, О. І. Барановський, О. О. Глуценко, І. Б. Дзедзик, С. О. Дмитров, І. І. Д'яконова, С. Є. Ковальова, І. Б. Семеген, М. І. Худокормова та ін.

Проте недостатньо досліджена проблема класифікаційного поділу ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, на певні ознаки, що потребує подальшого вдосконалення.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікаційних ознак ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Результати дослідження. У Керуючих вказівках ФАТФ і в національному законодавстві [1; 5], ризик розглядається як похідна від трьох факторів: загрози, вразливості та наслідків (рис. 1).

Оцінка ризиків відмивання коштів або фінансування тероризму є інструментом або процесом, заснованим на методології, узгодженої учасниками проведення оцінки, у рамках якого робиться спроба виявити, проаналізувати і зрозуміти ризики відмивання коштів або фінансування тероризму і який служить першим кроком для зниження таких ризиків.

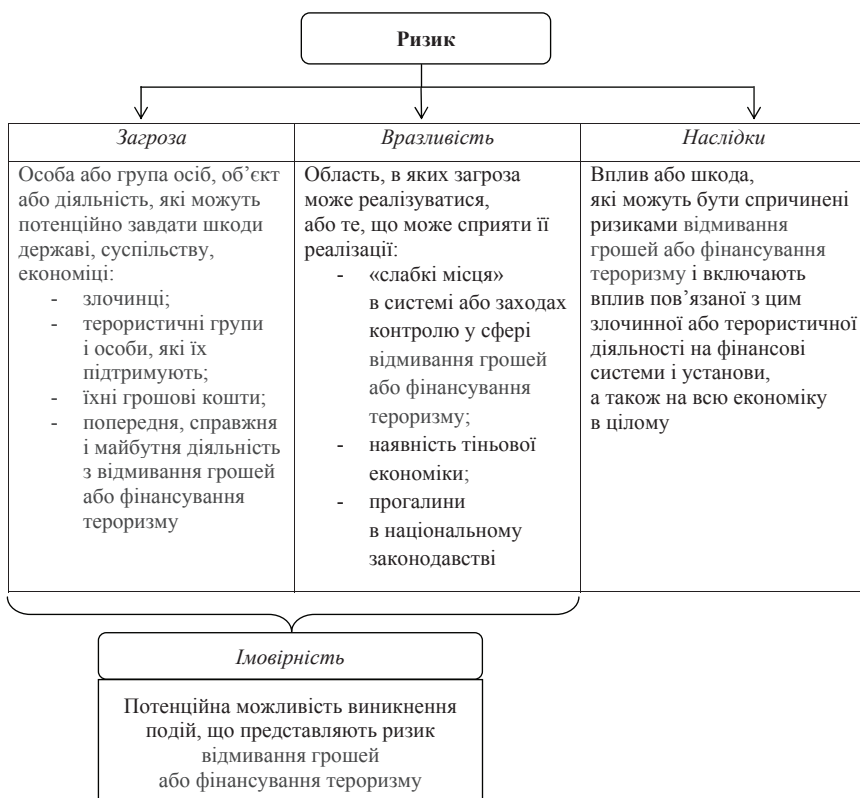

Рис. 1. Аналіз факторів, які утворюють ризик
Примітка. Складено за [1].

В ідеалі, оцінка ризику полягає у винесенні судження щодо загроз, вразливостей і наслідків, які розглянуто далі.

На нинішній день головним завданням для країн у протидії відмиванню незаконно отриманих доходів або фінансуванню тероризму є впровадження ризик-орієнтованого підходу. Відповідно до Міжнародних стандартів ФАТФ [1], «країни, компетентні органи та фінансові установи повинні виявляти, оцінювати і усвідомлювати ризики відмивання доходів або фінансування тероризму, з якими вони стикаються, та вживати відповідні заходи для ефективного управління ними».

Основним інструментарієм здійснення такого підходу є належне внутрішньобанківське корпоративне управління ризиками, у якому наведено механізми контролю і спеціальні процедури, встановлені державними компетентними наглядовими органами та нормативною базою [6].

Також згідно з Керівництвом ФАТФ із впровадження ризик-орієнтованого підходу в банківських установах для належної оцінки та розуміння ризиків у банках повинні бути досвідчені і перевірені співробітники, що проходять при наймі на роботу перевірку на професійну придатність і сумлінність. Від них також

потрібно мати необхідне технічне оснащення для виконання цієї роботи, і таке оснащення має відповідати складності проведених банківських операцій [8].

Згідно з національним законодавством, зокрема Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, затверджених Мінфіном України [2], і рекомендацій міжнародних органів (ФАТФ, Базельський комітет, Світовий банк), ми запропонували класифікацію ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, поділену на групи: за джерелами виникнення, за сферою виникнення і за наслідками виникнення (рис. 2).

Наведені джерела виникнення ризику відмивання незаконно отриманих доходів спричиняють багато негативних наслідків, до яких, окрім загальновідомих, ми виділили ризик «дерискінгу», що наразі становить неабияке занепокоєння з боку наглядових органів.

За останнє десятиліття сектор фінансових послуг у усьому світі випробував на собі підвищений контроль за нормативними актами, особливо у сфері фінансових злочинів, боротьби з відмиванням грошей і регулювання антитерористичного фінансування.

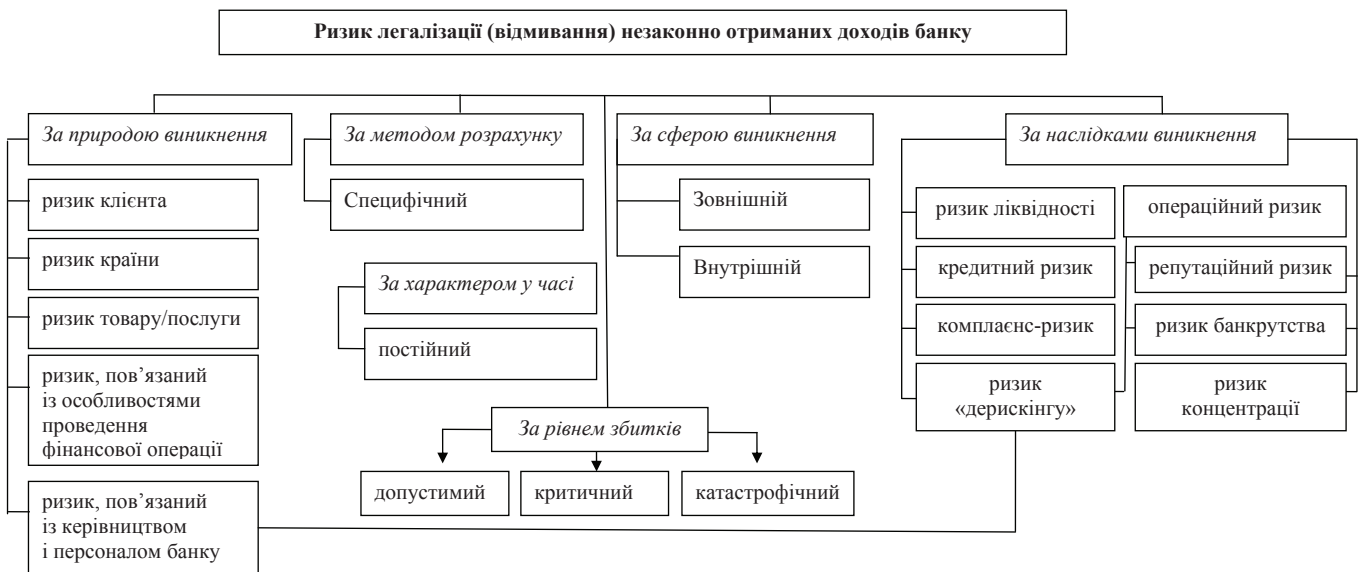

Рис. 2. Класифікація ознак ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, банківськими установами

Примітка. Складено авторами.

Фінансові інститути в цілому відреагували на нову нормативну базу, зміцнили свої підрозділи з питань дотримання та управління ризиками зі збільшенням бюджетів і чисельності персоналу. Однак у міру зростання цінового і регуляторного ризику банківських операцій, постійних спроб шахраїв легалізувати свої «брудні» доходи через банки деякі фінансові установи, оцінюючи аналіз витрат і результатів, просто ухвалюють рішення про припинення роботи з масштабними клієнтами або сегментами клієнтів. Така тенденція в економіці отримала назву «дерискінг» [3].

ФАТФ характеризує «дерискінг» як явище в діяльності фінансових установ, яке спрямоване на при-

пинення або обмеження ділових відносин із клієнтами або категоріями клієнтів з метою уникнення, а не управління ризиками [3].

Причини «дерискінгу» можуть бути різні, такі як побоювання щодо прибутковості, пруденційних вимог, занепокоєння після глобальної фінансової кризи або репутаційного ризику.

Хоча зниження ризику в секторі фінансових послуг є дуже бажаним, регулятори також висловили стурбованість тим, що така масштабна профілактика з боку фінансових установ щодо своїх клієнтів може мати ненавмисні наслідки і представляти свої власні юридичні ризики. Важливо звернути увагу на те, що

в результаті дерискінгу знизяться прозорість фінансових потоків і доступність фінансових послуг, що може призвести до збільшення ризику відмивання коштів і фінансування тероризму.

Улітку 2016 року стало відомо, що фінансові установи, які намагалися уникнути регуляторного ризику, припиняли, обмежували і відмовляли в обслуговуванні цілим сегментам клієнтів. Згідно з даними Асоціації фахівців з протидії відмиванню грошей (ACAMS) / Доу-Джонс [4], 40 % респондентів повідомляють, що їхні компанії частково або повністю вийшли «зі строю» через сприйнятий фінансово-кредитними установами регуляторний ризик і нездатністю належно ним керувати.

На думку М. Каратаєва, обов'язок виконання всіх процедур із протидії відмиванню кримінальних доходів іноді призводить до того, що банк змушений уживати непопулярних заходів, які обмежують діяльність клієнтів. Вимагаючи надання договорів та інших документів, що підтверджують законність походження коштів на рахунку клієнта, відмовляючи у проведенні операцій клієнтів, банк втрачає конкурентні переваги і, як наслідок, знижує власний прибуток [7].

У процесі надання фінансових послуг більш високий ризик означає більш високий дохід. Коли банки конкурують тільки за клієнтів з найнижчим рівнем ризику, у яких найбільше варіантів, їхня здатність стягувати більшу вартість за надання фінансових послуг зменшується. Часто буває простіше управляти наявними клієнтами, навіть тими, хто перебуває в категоріях більш високого ризику, ніж залучати нових клієнтів без раніше наявних відносин із цим банком. Крім того, скорочення кількості сегментів ринку або продуктів, що обслуговуються банком, може означати в довгостроковій перспективі, що банк є менш диверсифікований.

Існує кілька причин, за якими банки можуть застосовувати такі методи роботи зі своїми клієнтами. Основна з них — уникнути ризику контрагента. Руйнуючи відносини з клієнтами з високим ризиком, банк може поліпшити свій власний профіль ризиків. Це важлива частина дотримання підходу, заснованого на оцінці ризику, у сфері протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, який пропагують органи регулювання. Банки із сильною практикою управління ризиками також зменшують імовірність регуляторних дій і знижують репутаційний ризик.

Проте застосування в управлінні ризиками заходів «дерискінгу» можуть сприяти виникненню негативних наслідків, а саме:

1) тіньовий банкінг. Організації та приватні особи, у яких були закриті банківські рахунки, часто починають робити бізнес готівкою. Це ускладнює розслідування відмивання грошей і фінансування тероризму — повна протилежність наміру регулювання протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом;

2) обмежена іноземна допомога. Маленькі благодійні організації, яким було відмовлено в користуванні банківськими послугами, не можуть надавати допомогу районам підвищеного ризику, де це найбільш потрібно. Подальша ізоляція цих районів від глобальної економічної системи є потенційним чинником, що сприяє терористичним ідеологіям. Крім

того, зменшення доступності підприємств із грошовими послугами в результаті деривативних обмежень на глобальному ринку грошових переказів є ключовою рушійною силою економічного зростання країн, що розвиваються;

3) «наслідування дерискінгу». Опційна профілактика може бути предметом стурбованості через ризик того, що рішення одного банку вийти зі сегмента ринку спонукає інші банки переглянути свою подальшу участь у цьому сегменті. Це викликає особливе занепокоєння у країнах, де для клієнтів є тільки кілька великих банків. У той час як жоден банк не хоче бути єдиним, що обслуговує особливо ризикований сегмент ринку, може виникнути репутаційний і регуляторний ризик, пов'язаний з тим, що останній банк відключає послуги для благодійних організацій, а не для некомерційних організацій;

4) зниження прибутку банків і диверсифікація. Для забезпечення відносин із клієнтами з високим рівнем ризику банкам потрібний великий обсяг ресурсів. Розрив відносин із такими клієнтами може звільнити ці ресурси для того, щоб банк зосередив свою увагу на роботі з менш масштабними клієнтами (але і менш ризиковими клієнтами, співпраця з якими гарантує отримання легального прибутку) і зосередитися на інших проблемах. Більш того, зосередивши увагу на меншій кількості продуктів та послуг з обмеженими витратами на відповідність рівню важливого клієнта, банк може підвищити свою ефективність і водночас потенційно підвищити прибутковість.

Нова тенденція, яка має назву «дерискінг», є одним з таких складних рішень, які ухвалюють деякі банки з метою спрощення бізнес-моделей, а також зниження ризиків відмивання грошей шляхом виходу виключення деяких продуктів або типів клієнтів.

У Керівництві ФАТФ «Кореспондентські банківські відносини» [5] Банк міжнародних розрахунків (БМР) пропонує такі заходи для відновлення довіри між банками-респондентами:

- використання послуг «Знай свого клієнта», що надаються СБІФТ та іншими провайдерами;
- використання LEI (Глобальна система визначення ідентифікації юридичних осіб);
- розвиток співпраці між банками з обміну інформацією про своїх клієнтів. Для цього, однак, як зазначає БМР, варто розв'язати низку проблем забезпечення інформаційної безпеки і захисту даних;
- удосконалення формату платіжних доручень СБІФТ, включення відправником додаткової інформації про клієнтів у МТ 103.

Попри те, що немає ніякої панацеї для управління ризиками у фінансовій системі, «дерискінг» — це один із способів, за допомогою якого деякі банки намагаються розв'язати свою проблему ризиків. Однак дезінформування, і зокрема масштабний «дерискінг», можуть мати наслідки для фінансової системи в цілому і нести свій власний регуляторний ризик. Розумним фінансовим установам слід зосередити увагу на управлінні ризиками клієнтів і розглянути вплив рішень, пов'язаних із деривацією.

Висновки. Проведені дослідження щодо класифікації ризику відмивання незаконно отриманих дохо-

дів або фінансування тероризму дозволили звернути увагу на ті можливі негативні наслідки, які можуть значно підірвати фінансове становище банківської установи. Для подолання негативних наслідків доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн, упро-

вадити ефективну стратегію діяльності банку, яка б змінила важливі недоліки в ризик-менеджменті банку, що можуть спровокувати ризик легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів або фінансування тероризму.

Список використаної літератури

1. International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation [Electronic resource] : The FATF recommendations. — 2012. — Available at : <http://fatf-gafi.org>.
2. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 08.07.2016 № 584. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>.
3. FATF Guidance Correspondent Banking Services [Electronic resource]. — 2016. — October. — Available at : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-Correspondent-Banking-Services.pdf>.
4. Dow Jones & ACAMS. Global anti-money laundering survey results 2016 [Electronic resource]. — Available at : http://files.acams.org/pdfs/2016/Dow_Jones_and_ACAMS_Global_Anti-Money_Laundering_Survey_Results_2016.pdf.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 50—51. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
7. Каратаев М. В. Риск вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов: сущность, классификация и оценка последствий / М. В. Каратаев // Финансы и кредит. — 2009. — № 31 (367).
8. Risk-Based Approach Guidance for the Banking Sector [Electronic resource] / FATF. — 2014. — 23 October. — Available at : www.fatf-gafi.org.

References

1. FATF. (2012, February). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation: The FATF recommendations. Retrieved from <http://fatf-gafi.org>.
2. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2016). *Pro zatverdzhennia Kryteriiv ryzyku lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvannia teroryzmu ta finansuvannia rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Nakaz vid 08.07.2016 № 584* [On Approval of the Risk Criteria for the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Order of 08.07.2016 № 584]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16> [in Ukrainian].
3. FATF. (2016, October). Guidance Correspondent Banking Services [FATF Guidance Correspondent Banking Services]. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-Correspondent-Banking-Services.pdf>.
4. Dow Jones & ACAMS. (n. d.). Global anti-money laundering survey results 2016. Retrieved from http://files.acams.org/pdfs/2016/Dow_Jones_and_ACAMS_Global_Anti-Money_Laundering_Survey_Results_2016.pdf.
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro zapobihannia ta protyidiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1702-VII* [On Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1702-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50—51. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> [in Ukrainian].
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2004). *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 02.08.2004 № 361* [Methodical recommendations on the organization and functioning of risk management systems in banks of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 02.08.2004 № 361]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04> [in Ukrainian].
7. Karataev, M. V. (2009). Risk вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов: сущность, классификация и оценка последствий [The risk of involving the bank in the process of money laundering: the nature, classification and impact assessment]. *Finansy i kredit — Finance and credit*, 31 (367) [in Russian].
8. FATF. (2014, October 23). Risk-Based Approach Guidance for the Banking Sector. Retrieved from www.fatf-gafi.org.